

## שיעור ל

# ביכורים מאילן הסמוך למיצר

(בבא בתרא כו ע"ב-כז ע"ב)

### הקדמה

- א. ביכורים מאילן ששורשיו בתוך שדה חברו
1. בבלי - ביכורים מאילן הסמוך למצר בתוך שש עשרה אמה
2. ירושלמי - אין שורשיו לעניין ביכורים כלום
- ב. עולא - גזלן הוא, ואין מביאין ממנו בכורים
- ג. ר' יוחנן - מביא וקורא, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ
- ד. יניקה משדה אחר - פסול או אין מה שמחייב

### הקדמה

יש להביא ביכורים מפירות שגדלו באדמת מביא הביכורים. כך מופיע בציוויים בתורה במצוות ביכורים: "ראשית בכורי אדמתך תביא" (שמות כג, יט), "ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'" (דברים כו, י). אמוראים חלקו בשאלה אם מביאים ביכורים מפירות שגדלו על עץ ששורשיו ינקו גם משדה של אחר. נעיין במחלוקת אמוראים זו.<sup>1</sup>

### א. ביכורים מאילן ששורשיו בתוך שדה חברו

1. בבלי - ביכורים מאילן הסמוך למצר בתוך שש עשרה אמה

בגמרא (כו ע"ב) נאמר:

אמר עולא: אילן הסמוך למצר בתוך שש עשרה אמה - גזלן הוא, ואין מביאין ממנו בכורים.

---

1 על סוגיה זו כתבו: הרב ברוך בער ליבוביץ, ברכת שמואל ב"ב סי' כג, ג-ד; הרב איסר זלמן מלצר, אבן האזל הלכות נזקי ממון ה, ג; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה יו"ד ג סי' קכג; מו"ד הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, "קנין פירות בכיכורים", מנחת אברהם, ד, סימן כא, עמ' קסב-קעח; הרב יעקב אריאל, "ביכורים מאילן היונק מקרקע של חברו", ביכורי הארץ, עמ' 322-329; הרב נריה גוטל, "ביכורים מאילן הסמוך למיצר", ביכורי הארץ, עמ' 330-341.

ל. ביכורים מאילן הסמוך למיצר

דברי עולא הללו נזכרו שם בעקבות דיון בין רב פפא לרב הונא בריה דרב יהושע על קציצת שורשים של עץ דקל של רב פפא שהתפשטו לתוך שדהו של רב הונא בריה דרב יהושע. במסגרת הדיון אמר רב פפא לרב הונא את דברי רב יהודה:

מצר שהחזיקו בו רבים - אסור לקלקלו. לבתר דנפק, אמר, אמאי לא אמרי ליה: כאן בתוך שש עשרה אמה, כאן חוץ לשש עשרה אמה.

לדברי רב יהודה, אם יש לאדם שדה והחזיקו רבים בחלק משדהו ועשו שם דרך שעוברים בה רבים, אסור למנוע את מעבר הרבים באותו מקום כדי שיהא המקום רק שלו, משום שהרבים כבר זכו במעבר כיון שהחזיקו בו. כוונת רב פפא לומר שאף על פי שהשדה שייך לבעליו, מכל מקום כיון שהרבים החזיקו בו כדרך, כבר זכו בזה ואסור לו לקחת מהם. רב פפא טען שכך גם במקרה שלו. על אף שאין מדובר בחזקה של רבים אלא בחזקה של יחיד (רש"י), הוא מחזיק כבר שלוש שנים בכך שהשורשים של הדקלים שלו מתפשטים לתוך השדה של רב הונא, ורב הונא לא מחה בו, ועל כן רב הונא אינו רשאי לקצוץ אותם כעת.

אחרי שרב פפא הלך משם, הצטער רב הונא ואמר לעצמו: למה לא אמרתי לרב פפא שמה שמועילה החזקה זה רק בתוך ט"ז אמה שסמוכות לאילן, שבשיעור זה אם חותכים את השורשים יהיה הפסד לדקלים, משום ששיעור יניקת האילן הוא ט"ז אמה. אבל מעבר לט"ז אמה, אם יקצוץ את השורשים הוא לא יפסיד את האילן, ואין מועילה לזה חזקה, ורב הונא חפר מחוץ לט"ז אמה.

הבחנה בין שורשים הסמוכים לעץ ט"ז אמה לבין אותם שמחוץ לט"ז אמה נזכרה שם בגמרא (כו ע"ב) גם בהקשר של מעילה בשורשים שגדלו לאחר שהאדם הקדיש את העץ, ואחר כך נזכרו דברי עולא בעניין ביכורים שציינו בתחילה:

אמר עולא: אילן הסמוך למצר בתוך שש עשרה אמה - גולן הוא, ואין מביאין ממנו בכורים.

על דברי עולא הללו שאלה הגמרא: "מנא ליה לעולא הא?" מהיכן יודע עולא ששיעור יניקת האילן היא ט"ז אמה מכל צד? הגמרא דנה בהרחבה בדינו של עולא ממקורות שונים (לא נעסוק בהם). בסוף הסוגיה, לאחר הדיון בדברי עולא, הובאו אמירות בעניין זה בשמו של ר' יוחנן:

כי אתא רב דימי אמר, בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן: אילן הסמוך למיצר בתוך י"ו אמה, מהו? אמר ליה: גולן הוא, ואין מביאין ממנו בכורים.

כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אחד אילן הסמוך למיצר, ואחד אילן הנוטה - מביא וקורא, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ.

שתי אמירות סותרות לכאורה בשמו של ר' יוחנן. רב דימי אמר בשמו של ר' יוחנן כדברי עולא, ורבין אמר בשמו של ר' יוחנן שמביא וקורא. שני קצוות - גזלן הוא ואין מביאים ממנו ביכורים, או קורא ומביא שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ. יש לציין שעולא היה מתלמידיו של ר' יוחנן,<sup>2</sup> והוא כמו גם רבין ורב דימי היו מ"הנחותי", ממעבירי השמועות מארץ ישראל לבבל,<sup>3</sup> ופעמים רבות הביאו מדבריו של ר' יוחנן.

## 2. ירושלמי - אין שורשיו לעניין ביכורים כלום

דברים בשמו של ר' יוחנן בעניין ביכורים מופיעים גם בירושלמי (בבא בתרא ב, י), בעקבות מחלוקת תנא קמא ור' יוסי במשנה (בבלי בבא בתרא כה ע"ב):

מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה, והחרוב והשקמה חמשים אמה, בין מלמעלן בין מן הצד.  
אם הבור קודם קוצץ ונותן דמים, ואם האילן קדם לא יקוצץ, ספק זה קדם וזה קדם לא יקוצץ.  
רבי יוסי אומר: אף על פי שהבור קדם את האילן לא יקוצץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו.

בירושלמי (שם) נאמר:

רבי יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי: טעמון דרבנין מפני שיישוב העולם בבורות.  
שמעון בר ווה אמר בשם רבי יוחנן: כך משיב ר' יוסי לחכמים כמה דאית לכון יישוב העולם בבורות, אוף אנא אית לי יישוב העולם באילנות.  
אמר רבי יוסי - ויאות אמר. שאם אומר שרשין עיקר הן לביכורים, לא היה אדם יכול להביא ביכורים מעולם, מפני ששרשין של זה יוצאין לתוך שרשיו

2 עולא מצטט כמה פעמים הלכות משמו של ר' יוחנן: שבת כט ע"א; קיב ע"א; קכב ע"ב; ביצה ה ע"א; סוטה כא ע"א, ועוד.

3 עולא - ברכות לח ע"ב. רבין - סוכה מג ע"ב; נדה לט ע"ב. רב דימי - עירובין ג ע"א; יומא מג ע"ב. "ובתר הכי אביי ורבא ונפיש שמדא בא"י ואמעייטא הוראה תמן טובא, ונחית מאן דהוה תמן מן בבלי, כגון רבין ורב דימי וכולהו נחותי דנחתה להכא" (אגרת רב שרירא גאון, כתיבת התלמוד, אות עא).

של זה ושל זה בשל זה. לפום כן אמר ר' יסא בשם רבי יוחנן: אין שרשיו לענין ביכורים כלום.

תנא קמא אמר שאם הבור קדם קוצץ ונותן דמים, והטעם הוא "מפני שיישוב העולם בבורות" ואי אפשר לחיות בלי בורות מים. שמעון בר ווה אמר בשמו של רבי יוחנן שר' יוסי שחולק על חכמים במשנה ואומר שאף על פי שהבור קדם לא יקוץ, ישיב לחכמים כך: כשם שאתם טוענים ש"יישוב העולם בבורות", אף אני סבור ש"יישוב העולם באילנות", ולכן אני אומר: כשם "שזה חופר בתוך שלו, כך זה נוטע בתוך שלו". ממשיך הירושלמי: וטוב אמר רבי יוסי לחכמים במשנה "שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו". הכוונה היא שאם נאמר שאנו בוחנים להיכן התפשטו השורשים, לא היה אדם יכול להביא ביכורים לעולם מפני ששורשים של זה יוצאים לתוך שורשיו של זה, ושל זה בשל זה. ולכן אמר רבי יסא בשמו של רבי יוחנן: "אין שרשיו לענין ביכורים כלום". רבי יסא הוא ר' יוסי האמורא הארץ ישראלי מהדרור הרביעי. אין מדובר על ר' יוסי בן חלפתא, התנא שנזכר במשנה. ר' יוחנן היה אמורא בארץ ישראל בדור השני, ולא ייתכן שר' יוסי התנא מתייחס אליו.

דברים בשמו של ר' יוסי האמורא הארץ ישראלי וכן משמו של ר' יוחנן בענין הבאת ביכורים מעץ ששורשיו התפשטו לשדה חברו, נזכרו גם בירושלמי (ביכורים א, א). במשנה (ביכורים שם) נאמר:

יש מביאין בכורין וקורין, מביאין ולא קורין, ויש שאינן מביאין.  
אלו שאינן מביאין:

הנוטע בתוך שלו והבריכו בתוך של יחיד, או בתוך של רבים.  
וכן המבריך מתוך של יחיד או מתוך הרבים לתוך שלו.

הנוטע בתוך שלו, והמבריך בתוך שלו, ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע - הרי זה אינו מביא.

...מאיזה טעם אינו מביא? משום שנאמר "ראשית בכורי אדמתך תביא" (שמות כג, יט) עד שיהו כל הגידולים מאדמתך.

על האמור במשנה נאמר בירושלמי:

אמר רבי יוחנן: כולהן משום תורת הגוזלן ירדו להן.

אמר רבי יוסי: מתניתא אמרה כן. "מאיזה טעם אינו מביא? משום שנאמר 'ראשית בכורי אדמתך'".

לפי ר' יוחנן כל אלו שנאמר עליהם במשנה שאינם מביאים ביכורים, זה מפני שהם

גזלנים. ר' יוסי הסביר שזו כוונת המשנה בנימוקה מהפסוק את טעם הדין במשנה. גם ר' יוסי הנזכר כאן הוא ר' יוסי האמורא הארץ ישראלי שנזכר גם בירושלמי לעיל (בבא בתרא ב, י). במקרים שבמשנה (ביכורים שם) מדובר שאותו אדם הבריך בכוונה את הענפים לשדה של אחר וללא קבלת רשות ממנו, ועל כן הוא גזלן. בהמשך הירושלמי נאמר עוד:

תני אם הבריך ברשות מביא וקורא. רבי יוסי בשם רבי אימי: והוא שנתן לו רשות לעולם, הא לשעה לא. רבי יונה בשם רבי אימי: אפילו לשעה. חייליה דרבי יונה מן הדא "היה חופר בור שיח ומערה, קוצץ ויורד והעצים שלו" (משנה בבא בתרא ב, יב; בבלי בבא בתרא כו ע"א) ועצים לא לשעה הן. מה עבד לה רבי יוסי? שרשים שדרכן להחליף לעולם, מכיון שדרכן להחליף לעולם הן. אמר רבי מנא: מילתא דרבי יוחנן מסייע לאבא [ר' יונה - אביו] דאמר רבי יוחנן כולהו משום תורת הגוזלן ירדו להן. וכאן מכיון שנתן לו רשות להבריך אפילו לשעה, אין זה גוזלן.

רבי יוסי האמורא הארץ ישראלי וחברו רבי יונה<sup>4</sup> חלקו מה אמר בעניין זה רבי אימי - רבי אמי, תלמידו המובהק של ר' יוחנן (כתובות סב ע"א; מועד קטן כה ע"ב) וממשיכו בראשות ישיבת טבריה (אגרת רב שרירא, רבנן סבוראי, אות צב). לפי ר' יוסי, רבי אמי אמר שמתן רשות זמנית אינו מועיל, ואילו לפי ר' יונה, רבי אמי אמר שגם מתן רשות זמנית מועיל. ר' יונה הוכיח את דבריו מהמשנה (בבא בתרא ב, י) שממנה משמע שהבעלים של השדה נתנו לבעל העץ רשות זמנית שהשורשים יתפשטו לשם שהרי הם יכולים לקצוץ השורשים, ור' יוסי השיב ששורשים גדלים כל העת, ואם בעל השדה יקצוץ, יגדלו שוב חדשים, ועל כן זה נקרא שנתן לו רשות לעולם. רבי מנא בנו של רבי יונה הביא ראיה לדברי אביו מדברי ר' יוחנן שאמר שמבריך נחשב גזלן ועל כן אין מביא מהפירות הללו ביכורים, אך אם השכן נתן רשות למבריך לעשות כן, איננו נחשב גזלן.

סיכום ביניים בעניין אילן הסמוך למצר לפי המופיע בבבלי ובירושלמי:  
לפי עולא: לא מביא כי הוא גזלן.

4 רבי יוסי ורבי יונה היו חברים ואף שותפים בעסקים (ירושלמי מעשר שני ד, ו). הם באו יחד לנחם את רבי אבהו באבלו (ירושלמי סנהדרין ו, ה), ביקרו את רבי אחא בחוליו (ירושלמי שבת ו, ט), ובאו לחתונת ר' חנינא ענתוניא (ירושלמי ברכות ו, ה).

לפי רב דימי בשם ר' יוחנן: לא מביא כי הוא גזלן.  
לפי רבין בשם רבי יוחנן: מביא וקורא, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ.  
לפי ר' יוסי בשם ר' יוחנן: מביא וקורא לפי שאין שורשיו לעניין ביכורים כלום.  
נענין בדברי עולא ובשמועות בשמו של ר' יוחנן.

### ב. עולא – גזלן הוא, ואין מביאין ממנו בכורים

שני הסברים מרכזיים בדברי הראשונים על דינו של עולא:  
[א] רש"י (בבא בתרא כו ע"ב) הסביר מדוע היונק משדה חברו הוא גזלן – מפני "שיונק משדה חברו". הדין הוא "ואין מביאין ממנו בכורים", ורש"י הסביר: "אין צריך להביא ממנו בכורים". הנימוק הוא: "דבעינן אשר תביא מארצך" (דברים כו, ב). גם הריטב"א (שם) כתב כרש"י:

והנכון כדפי' רש"י שלא נאמרו דברים אלו אפילו לעולא, אלא גבי ביכורים משום דכתיב "ביכורי אדמתך" (שמות כג, יט) שיהיו כל הגידולים מאדמתך. ואמר כי לגבי זה, דינו כגזלן שאין צריך להביא ממנו ביכורים.<sup>5</sup>

הריטב"א חידד שרק לעניין זה הבעלים נחשבים לגזלן ולכן אינם צריכים להביא ביכורים.

דין "אין צריך להביא ביכורים" לא מצאנו בהלכות ביכורים. הדינים הקיימים הם "מביא" או "אינו מביא", ולא אם צריך להביא.<sup>6</sup> כמו כן, אם הנימוק הוא שאין מקיימים בביכורים אלו את הדרישה "אשר תביא מארצך", אזי הדין צריך להיות שאינו מביא.

5 גם הרמב"ן והר"ן (שם) ציינו כך את דברי רש"י.

6 מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (לעיל הערה 1, שם עמ' קסח סעיף ב) כתב שקצת משמע מרש"י שאם רצה מביא, וצ"ל לדבריו של הר"ן (חולין קכ ע"ב) שמהם משמע שגם מפירות שאין מביאים מהם ביכורים, אם רצה – מביא. הוא דן בהמשך (שם עמ' קעח) בדברי הר"ן הללו, והקשה מהירושלמי (ביכורים א, ג) ששם נאמר שאם הפריש ביכורים חוץ משבעת המינים לא קדשו. הוא פירש בדוחק שכוונת הר"ן היא שיש בפירות הללו דין ביכורים ויש להביאם למקדש, אבל אין בהם קדושת ביכורים לאיסור אכילה מחוץ לחומה ורק קדושת תרומה יש בהם, ע"כ. אך נראה לומר שכוונת הר"ן כאמור שם היא שניתן להביא פירות שאינם משבעת המינים רק כעיסור ביכורים וכשיטת ר' שמעון בן ננס (משנה ביכורים ג, ט), אך לא בפני עצמם. הרב שפירא ציין גם לפסוק: "ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי עץ שנה בשנה לבית ה' " (נחמיה י, לו), ולדברי רש"י שפירש: "ובכורי כל פרי עץ – בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים". נראה שגם כאן כוונת רש"י על פי שיטת ר' שמעון בן ננס בלבד ובהקשר של עיסור ביכורים. המלבי"ם שם הקשה על רש"י, שביירושלמי מבואר שאם הביא ביכורים חוץ משבעת המינים הם לא התקדשו. אך כאמור יש

המהר"ם (שם) פירש את דברי רש"י שמאחר שהאילן יונק עד שש עשרה אמה, אזי האילן עצמו "גזלן הוא", מאחר ששורשיו הנמצאים בתוך ט"ז אמה יונקים משדה חברו, אך אין כוונת עולא שבעל האילן עצמו נחשב גזלן, מאחר שהוא אינו צריך להרחיק כל כך. לכאורה דברי המהר"ם קשים. העץ הוא לא כתובת לטעון נגדו טענה שהוא גזלן, טענה זו יש לטעון כלפי בני אדם שהם גזלו.

[ב] רבינו גרשום (שם) הסביר: "ואין מביא מפירותיו ביכורין, דאין יכול לקרות 'את ראשית פרי האדמה אשר נתתה' לפי שיונק משדה אחרים". לפיו, הבעיה היא בקריאה של הביכורים. אך אם כן, הרי יכול להביא ולא לקרוא כמו במקרים רבים שנזכרו במשנה (ביכורים א, ד, ו-ח)?

תוספות (שם ד"ה גזלן) כתבו את דברי רש"י אחרת:

ונראה כפי' הקונטרס דאע"ג דמותר לסמוך, אין מביאין ממנו בכורים, דבעינן "אשר תביא מארצך".

כאמור, לפי רש"י הדין הוא שאין צורך להביא, ואילו לפי רש"י שהובא בתוספות אין להביא. גם היד רמה (שם) כתב כמו תוס', אך פירט מדוע היות הבעלים של הפירות גזלן היא הסיבה לכך שאין הוא מביא ביכורים:

דמארעא דבעל המצר קא נינק. ואין מביאין ממנו ביכורים, דאמר קרא "אשר תביא מארצך" פרט לגזלן. ועוד דמצוה הבאה בעבירה היא.

לפי היד רמה, יש לימוד מיוחד מהפסוק שאין מביאים ביכורים שיש בהם גזל, ואולי כוונתו למדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ): "אשר תביא מארצך" - להוציא אריסין וחכורות והגזלן והסקריקון". אמנם במשנה (ביכורים א, ב) דין ביכורים גזולים נלמד מפסוק אחר:

"ראשית בכורי אדמתך" (שמות כג, יט) עד שיהיו כל הגדולין מאדמתך. האריסין והחכורות והסקריקון והגזלן, אין מביאין מאותו הטעם משום שנאמר "ראשית בכורי אדמתך".

---

לומר שרש"י פירש את הפסוק כאן אליבא דר' שמעון. החתם סופר (שו"ת, או"ח סימן קצז) כתב שהראו לו את דברי רש"י הללו, "והוא תמוה. ולא ידעתי פתר כי אם בעיטור בכורים לר' שמעון משנה יו"ד פ"ג דבכורים ודוחק". ראה עוד: הרב אליעזר וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק יז סימן יט; רמ"ל שחור, אבני שהם, עמ' שפה-שפור. בעניין זה ראה בספרי: "הבאת ביכורים בימי עזרא ונחמיה", חגי יהודה וישראל, עמ' 479-488, הע' 11.

ל. ביכורים מאילן הסמוך למיצר

היד רמה כתב גם שזו מצווה הבאה בעבירה, והדין הוא שהיא פסולה. כך כתבו גם תוספות (שם ד"ה גזלן) בשם רבנו חננאל:

פי' ר"ח משום דאין מביאין גזל על גבי המזבח שנאמר "אני ה' שונא גזל בעולה" (ישעיהו סא, ח), וכתוב "והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה" (מלאכי א, יג).

דברי ר"ח רומזים לדברי הגמרא (סוכה כט ע"ב-ל ע"א) שבה מנומק מדוע לולב הגזול פסול:

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. שנאמר "והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה", גזול דומיא דפסח, מה פסח לית ליה תקנתא - אף גזול לית ליה תקנתא... משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב "כי אני ה' אהב משפט שונא גזל בעולה"? משל למלך בשור ודם שהיה עובר על בית המכס, אמר לעבדיו: תנו מכס למוכסים. אמרו לו: והלא כל המכס כולו שלך הוא! אמר להם: ממני ילמדו כל עובדי דרכים, ולא יבריחו עצמן מן המכס. אף הקדוש ברוך הוא אמר: אני ה' שונא גזל בעולה, ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן הגזל.

תוספות כתבו עוד שלפי ר"ח בעל האילן נקרא גזלן, משום שעולא סובר שצריך להרחיק שש עשרה אמה. לדבריהם, דברי המשנה שצריך להרחיק ארבע אמות, הם כשמפסיק סלע בין האילן לשדה חברו, כמו שתירצה הגמרא בתחילת הפרק (בבא בתרא יח ע"א).

הרמב"ן (בבא בתרא שם) כתב שרבנו חננאל לא פירש כמו רש"י כי "תיבעי לך למה לא יחייבוהו להביא מדבריהם כמו שחייבוהו לקונה שני אילנות שלא קנה קרקע? לפיכך הוצרך ר"ח ז"ל לפרש משום שנאמר שונא גזל בעולה"<sup>7</sup>. הרב שמעון שקופ (שערי ישר ג, כו) קישר בין דברי ר' יוחנן בירושלמי שאינו מביא וקורא "משום תורת הגזולן ירדו להן", לבין פירושו של ר"ח:

צריך לומר דענין הגזילה האמור בירושלמי וכן לפירוש ר"ח בדברי עולא שאמר גזלן הוא ואין מביאים ביכורים, שאינו משום קנין בפירות, אלא

7 בדברי ר"ח ובקושיות התוספות והרמב"ן עליו, עיין בדברי מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (לעיל הערה 1); מו"ר הרב שאול ישראלי, "בענין אילן הסמוך למיצר", חוות בנימין, סימן צא; הרא"ם שך, אבי עזרי, הל' ביכורים ב, י, יג; הרב נחום פרצ'וביץ, שיעורי ר' נחום - בבא בתרא, סימן טז.



שהמביא הוא גזלן. וכן משמע הלשון "גזלן הוא" ולא אמר שהפירות גזולים המה, וחשוב גזל על גבי המזבח משום שבא ע"י גזל... מ"מ מוכח ענין זה דאיכא הברל בין דין שמים למשפטי הזכותים והקנינים. דלענין דין שמים שהצריכה תורה שיהיו הגידולים מהאדמה שלו, חשבינן כאילו כל הגידולים מהאדמה שלו ומיעוט היניקה של חבירו אינו מגרע כלום. ולענין פגיעה וגזל משל חבירו, גם יניקה זו פועלת דין גזל.

מצד דיני שמים, היניקה משדה חברו אינה משמעותית ולכן ניתן להביא ביכורים מאילן הסמוך למצר, אך מצד קשרי בין אדם לחברו זהו גזל ועל כן אין להביא מפירות אלו ביכורים. הנפקא מינה היא במקרה ששורשי העץ יונקים משדה הפקר. לכאורה אין זו אדמתו של בעל העץ, ואינו יכול לומר "מן האדמה אשר נתת לי", אלא שבדיני שמים מיעוט היניקה משדה אחר אינו משנה דבר וניתן להביא ולקרוא. רק כשיש מרכיב של גזל בפירות, הם פסולים ולא ניתן להביא ולקרוא.

### ג. ר' יוחנן - מביא וקורא, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ

עדין יש להסביר את דברי רש"י, והריטב"א שפירש כמותו. נעיין בדברי ר' יוחנן ולאחר מכן נשוב לדברי רש"י והריטב"א. כאמור, בסוף הסוגיה (כז ע"ב) הובאו שתי אמירות בעניין בשמו של ר' יוחנן:

כי אתא רב דימי אמר, בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן: אילן הסמוך למיצר בתוך י"ו אמה, מהו? אמר ליה: גזלן הוא, ואין מביאין ממנו בכורים.  
כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אחד אילן הסמוך למיצר, ואחד אילן הנוטה - מביא וקורא, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ.

דברי רב דימי בשמו של ר' יוחנן דומים לדברי עולא, ואילו דברי רבין בשמו של ר' יוחנן שונים. לא נאמר בדבריו לאיזה מרחק הגיעו השורשים, אלא באופן כללי "אילן הסמוך למיצר". הדין הוא "מביא וקורא", והנימוק הוא "שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ". רש"י הסביר: "התנה עמהם שלא יקפידו על כך". הכוונה היא שיהושע בן נון התנה שבעל השדה שאליו התפשטו השורשים, לא יקפיד על כך שהעץ יונק משדהו, ולכן אין זה גזל ועל בעל האילן להביא ולקרוא.<sup>8</sup>

8 הרב מרדכי אפשטיין, לבוש מרדכי בבא בתרא סי' יב אות ה, כתב שברור הוא שתקנת יהושע בן נון לא הייתה בהקשר ממוקד של הבאת ביכורים אלא כתקנה כללית שכל אדם יוכל להשתמש

התוספות (כו ע"ב ד"ה גזלן) הסבירו אחרת. בתחילת דבריהם שללו תוספות הסבר אפשרי:

דאמר אילן הסמוך מביא וקורא שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ - לא קאמר שעל מנת כן הנחיל שיהא מותר לסמוך, דבלאו הכי שרי.

נראה שדברי תוספות הללו מכוונים להסבר כמו שמופיע ברשב"א (בבא בתרא פב ע"א): "תנאי התנה יהושע שיהו רשאים ליטע סמוך למצר חבירו תוך ט"ז אמה שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ". כאמור, בזה אין חידוש, שהרי מותר לסמוך אילן למצר. התוספות הסבירו מה היה התנאי של יהושע:

אלא על מנת כן הנחיל שיהא חשוב כמו מארצך, ויכול לומר "אשר נתת לי".

אין כאן פנייה לבעלי השדה שלא יקפידו. גם אם הם מקפידים, יהושע בן נון התנה שזה נחשב כאילו האילן יונק מארצו של בעל האילן ולא מאדמתו של השכן, ולכן מביא וקורא.<sup>9</sup>

במה חלקו עולא ור' יוחנן? הרב יצחק זאב סולוביצ'יק (חידושי הגר"ז, הלכות תרומות א, כד) הסביר:

פלוגתת עולא ור' יוחנן היא בדינא האם תקנת יהושע מועלת גם להיחשב בכלל אדמתך או לא. ויש לומר בביאור הדבר דזה ודאי תקנת יהושע מועלת רק לסלק דין הגזילה, אבל מ"מ "אדמתך" לא מקרי, ומשום הכי אמר עולא דאין מביאין ממנו ביכורים. וזה לכולי עלמא גם לר' יוחנן, דמשום תקנת יהושע שהתנה שהיניקה לא תהיה בכלל גזילה אינה נחשבת אדמתך על ידי זה לענין ביכורים.

---

בשל חברו כשאין זה מזיק לו וכשהשימוש בא מאליו: "ובודאי דאין התקנה כדי שיוכל להביא ביכורים, דלא מצינו דעשו רבנן תקנות כדי שיוכל לקרות, וגם יהושע למה הוצרך לעשות תקנות שיוכל להביא ולקרות, מה איכפת לנו אם אין יכול להביא מאלו הסמוכים למיצר, יביא ויקרא מאלו הפירות שגדלים בהאילנות שאינם סמוכים למיצר, והלא הרבה בני אדם שאין להם קרקע ואין מביאין ביכורים. אלא על כרחך שהיתה תקנה כללית שכל אדם יוכל להשתמש בשל חבירו היכא דאין מזיק לחבירו, וממילא יש לו קנין לזה היכא דהשתמשות בא מאליו, כמו בנוטע בשלו והשרשים באים בשל חבירו".

9 כך פסק גם הרמב"ם הל' ביכורים ב, יא. ראה גם: ר' יצחק קרקושא, בבא בתרא פג ע"א. אך בתוס' רי"ד בבא בתרא כו ע"א כתב במסקנתו שמביא ואינו קורא: "והנכון בעיני נ"ל לתרץ דלא גרסינן במילתי' דרבין אלא מביא שלא יחשב גזלן שעל מנת כן הנחיל אבל מיהו אינו קורא כיון שאין מקום היניקה חלוט לו והילכך לא גרסינן וקורא".

ופלוגתת ר' יוחנן בזה הוא מטעם אחר, משום דסבירא ליה דלא משגחינן כלל לענין החיוב בהיניקת השרשים עד ט"ז אמה, וכיון שעיקר האילן ויניקתו הם בקרקע הקנויה לו שפיר קרינן ביה "אדמתך" ודי בזה לענין חיוב ביכורים... ועולא פליג על זה וסבירא ליה דכל הט"ז אמה שהשרשים יונקים מהם כולהו צריכין לענין חיוב ביכורים וכולהו צריכין להיות אדמתך וממילא אינו מועיל על זה תקנת יהושע. דאין אנו באים משום תורת גזילה בלבד אלא משום דבעיקר חיוב ביכורים אנו צריכים ליניקת כל הט"ז אמה, וממילא כולהו צריכין להיות שלו ולא סגי בזה תקנת יהושע.

כך סיכם הגרי"ז את מחלוקתם:

...באופן דעיקר פלוגתת עולא ור' יוחנן היא לאו בתקנת יהושע אם מועלת לענין חיוב ביכורים או לא, אלא דעיקר פלוגתתם היא בעיקר החיוב של בכורים ושאר המצוות התלויות בארץ [א] אם צריכים אנו לענין חיובם לכל הט"ז אמה של יניקה וממילא דכולהו צריכים להיות בארץ, ולענין ביכורים צריכים להיות גם "אדמתך", [ב] או דבעיקר החיוב סגי בעיקר יניקת האילן וגידולו שהוא מקום עמידת האילן עצמו ושהם צריכים להיות בארץ ישראל ואדמתך. ולא משגחינן כלל בהשרשים המתפשטים משום דין גזילה, שעל זה מועילה תקנת יהושע שלא יהיה זה בכלל גזל.<sup>10</sup>

לדברי הגרי"ז, לפי עולא צריך שהביכורים יהיו באופן מוחלט של המביא, ושלא יהיה בפירות שום מרכיב של גזל, ולו הקטן ביותר. גם כל יניקת השורשים צריכה להיות מאדמת המביא. תקנת יהושע בן נון לא תועיל כאן גם אם בעל השדה לא יקפיד, כי סוף סוף הפירות לא באו מאדמת המביא. לדברי ר' יוחנן, הואיל ועיקר האילן ויניקתו

10 על דברי הגרי"ז העיר הרב שלמה פישר (בית ישי סימן א הערה ב): "דברי הגרי"ז סתומים וחתומים. מה שכתב תחילה על פי דברי תוספות דזה ודאי דתקנת יהושע מועלת לסלק דין גזלה אבל מ"מ אדמתך לא מקרי, הנה בתוס' לפנינו כתוב איפכא". כוונתו לדברי התוספות (ב"ב כו ע"ב ד"ה גזלן) שהסבירו מה היה התנאי של יהושע בן נון: "אלא על מנת כן הנחיל שיהא חשוב כמו מארצך, ויכול לומר 'אשר נתת לי'". אכן לפי התוספות תקנת יהושע מועילה גם לכך שהפירות ייחשבו כמי שהובאו מאדמת המביא, ואשר על כן יכול לומר "האדמה אשר נתת לי". על פניו נראה להסביר שהגרי"ז הסביר את הנימוק של עולא מדוע הוא לא קיבל את דברי ר' יוחנן. לפי עולא, גם אם נאמר שיש בעניין זה תקנה של יהושע בן נון שיניקת השורשים משדה החבר לא תיחשב גזל, בכל זאת אין זה עומד בדרישה שהביכורים יהיו מאדמת המביא. יש להוסיף שהרשב"א (ב"ב כו ע"ב) כתב שעולא לא סבר כר' יוחנן מפני שתקנה זו אינה מופיעה במסגרת עשר התקנות של יהושע בן נון.

הם מהקרקע של מביא הביכורים, זה נחשב "אדמתך" ודי בזה לעניין חיוב ביכורים, ותקנת יהושע בן נון מועילה לכך שיניקת השורשים בשדה השכן לא תיחשב גזל. נראה לחדד את דברי הגרי"ז על פי חקירה בעניני ביכורים שחקר הרב יצחק רבינוביץ' (הרב איצ'ה מפונוביז', שו"ת זכר יצחק, חלק ב סימן מג)<sup>11</sup> בהקשר אחר:

ונראה דפליגי בבאור הגדר דבעי "פרי אדמתך". אם מצד דהקפידה התורה שהפירות שיביא יהיו פירות של שדה שלו ולא של אחר, או דגם היניקה של הפירות האלו תהיה בשדהו דהפירות יהיו שלו מצד היניקה ולא מצד הקנין שקנה.

נראה להציע כך. המחלוקת היא מה המשמעות של היות הפירות מאדמת המביא. לפי עולא האדמה שבה גדלו הפירות צריכה להיות שייכת למביא הביכורים, וכן גם מקום יניקת השורשים. רק באופן כזה הפירות הם של המביא באופן מוחלט. לפי ר' יוחנן, הכוונה היא שהפירות המובאים כביכורים יגדלו באדמה ששייכת למביא, בהנחה שבמצב כזה רוב היניקה ואף כולה תהיה מאדמתו. אך אם מעט מהיניקה היא משדהו של אחר, אין בכך כלום, כמובא בשמו בירושלמי, או שזו הייתה תקנתו של יהושע בן נון כמובא בבבלי.

#### ד. יניקה משדה אחר – פסול או אין מה שמחייב

בעקבות דברי הגרי"ז והזכר יצחק, נראה להסביר את דברי רש"י והריטב"א בכיבורם את דברי עולא. כאמור, רש"י הסביר את הדין על פי עולא: "גזלן הוא ואין מביאים ממנו ביכורים" – "אין צריך להביא ממנו בכורים". גם הריטב"א (שם) כתב כרש"י: "והנכון כדפי' רש"י שלא נאמרו דברים אלו אפילו לעולא, אלא גבי ביכורים משום דכתיב 'ביכורי אדמתך' (שמות כג, יט) שיהיו כל הגידולים מאדמתך, ואמר כי לגבי זה דינו כגזלן שאין צריך להביא ממנו ביכורים". שאלנו, מה פשר הדין "אין צריך להביא ממנו ביכורים", שהרי בדרך כלל יש שני מצבים: "מביא" או "אינו מביא"? אלא שגזלן שאינו מביא ביכורים, זה מי שגזל קרקע ונטע שם עצים, או מי שגזל פירות והבעלים לא התייאשו (בנוגע למי שגזל פירות והבעלים התייאשו, יש ספק אם מביא [ירושלמי ביכורים א, ב]). אך במקרה שבו אנו עוסקים, העץ ושורשיו הם של

11 דברי הזכר יצחק בסימן זה הובאו אצל: מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, "בענין הבאת ביכורים", מנחת אברהם, חלק א סי' יט שדן בדבריו. הרב שפירא היה זה שערך וסידר והוציא לראשונה בשנת תש"ט את תשובות הזכר יצחק. כמובאה שלהלן לא דן הרב שפירא, אם כי הוא ציין את דברי הזכר יצחק הללו במקום אחר. ראה: "קנין פירות כביכורים", ביכורי הארץ, עמ' 223.

המביא, והבעיה היא שמעט משורשיו ינקו משדה של אחר. טבעם של שורשים שהם מתפשטים ובעל השדה יכול לקוצצם. ההתלבטות היא האם גם מצב כזה נקרא גזל? יושם לב שלפחות הריטב"א כתב "כי לגבי זה דינו כגזלן שאין צריך להביא ממנו ביכורים". כגזלן, ולא גזלן ממש. ייתכן שכוונת רש"י והריטב"א לומר שאין ברור שזו גזילה הפוסלת לגמרי את הבאת הביכורים, ולכן הם השאירו את דינו של עולא כך שבעלי הפירות יקבעו לעצמם אם להביא ביכורים או לא. אי אפשר מחד גיסא לחייב להביא ביכורים מפירות שהאילן שלהם ינק משדה של אחר ואין זו "האדמה אשר נתת לי" באופן מוחלט, אך מאידך גיסא גם אי אפשר לפסול פירות אלו, כי הבעלים נטעו את העץ בשטחם ורוב היניקה היא משטחם ורק מעט מהשורשים התפשטו כטבעם לחצר אחרת.

בדרך זו נסביר גם את האמירות בשמו של ר' יוחנן. ר' יוחנן מסכים שלעניין ביכורים נדרשת בעלות מוחלטת של המביא על פירותיו, אך כיון שאין שליטה על התפשטות השורשים, וטבעם שהם מתפשטים, יש להחשיבו "כגזלן" ולא גזלן ממש. אך בשונה מעולא, כדי לא להשאיר את ההכרעה בידיו של בעל הפירות, אמר רבין בשם ר' יוחנן שההכרעה היא שמביא וקורא בשל תקנת יהושע בן נון שלא יקפידו על כך, וזה מספיק על מנת להחשיב את הפירות כשייכים לבעליהם ולא כגזל, הגם שהשורשים ינקו מעט משדה השכן, או על פי מה שאמר ר' יוסי בשם ר' יוחנן "לפי שאין שורשיו לענין ביכורים כלום" (ירושלמי בבא בתרא ב, י). אין צורך לתקן תקנה מיוחדת ויהושע בן נון גם לא תיקן תקנה כזאת. טבעם של שורשים שהם מתפשטים, ואין זה משנה דבר לעניין ביכורים. עיקר יניקתם הייתה מהשטח של בעליהם, ועל כן מביא וקורא.